ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి

(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.

A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

"ప్రాచీన తెలుగు సంకలన సాహిత్యం ` చారిత్రక ఆవిర్భావ వికాసం"

డా॥ పి. విజయకుమార్

అసోసియేట్ ప్రొఫెసర్,తెలుగుశాఖ,యూనివర్సిటీ ఆఫ్ హైదరాబాద్.

Received: 02/07/2026
Article Accepted: 01/08/2026
Published Online: 01/08/2026
DOI:10.53414/Sahithyatharangini.2026.3.3.59

సారాంశం:

తెలుగు సంకలన సాహిత్యం అనేది పూర్వ కవుల రచనలలోని ఉత్తమ పద్యాలు, శాస్త్ర విషయాలు, వర్ణనలను సేకరించి క్రమబద్ధంగా సమీకరించే సాహిత్య ప్రక్రియ. ఈ ప్రక్రియకు మడికి సింగన రచించిన సకలనీతి సమ్మతం ఆద్య సంకలన గ్రంథంగా గుర్తింపు పొందింది. సంకలన గ్రంథాలు లభ్యం కాని అనేక ప్రాచీన కావ్యాలు, కవుల గురించి విలువైన సమాచారాన్ని భద్రపరిచాయి. ఉదాహరణ పద్యములు, ప్రబంధ రత్నాకరం, ప్రబంధ మణిభూషణం వంటి గ్రంథాలు తెలుగు సాహిత్య చరిత్ర పరిశోధనకు ముఖ్య ఆధారాలుగా నిలిచాయి. ఈ సంకలనాల ద్వారా నీతి, భక్తి, శృంగారం, ఋతువర్ణనలు, చాటువులు వంటి విభిన్న అంశాలు పరిరక్షించబడ్డాయి. సంకలనకర్తలు కేవలం పద్యాలను సేకరించడమే కాక వాటిని విషయానుసారంగా వర్గీకరించి సమగ్ర రూపంలో అందించారు. ఈ ప్రక్రియ వల్ల అలభ్యమైన అనేక గ్రంథాల ఉనికి వెలుగులోకి వచ్చింది. 11వ శతాబ్దం నుండి 20వ శతాబ్దం ప్రారంభం వరకు సంకలన సాహిత్యం క్రమంగా అభివృద్ధి చెందింది. తెలుగు సాహిత్య సంపదను సంరక్షించడంలో, పరిశోధనకు ఆధారాలను అందించడంలో సంకలన గ్రంథాలు విశిష్టమైన పాత్ర పోషించాయి. అందువల్ల సంకలన సాహిత్యం తెలుగు వాఙ్మయ చరిత్రలో ఒక విలువైన సాహిత్య సంప్రదాయంగా నిలిచింది.

ముఖ్య పదాలు: సంకలన సాహిత్యం , సకలనీతి సమ్మతం , ప్రబంధ రత్నాకరం ,అలబ్ధ కావ్యాలు , తెలుగు సాహిత్య చరిత్ర

కవి తనకు పూర్వమందున్న కవుల కావ్యాల నుండి వర్ణనాంశాలుగాని, శాస్త్ర విషయాలు గాని సేకరించి వానిని వర్గీకరించి ఏకాకరమైన ఒక కృతిగా సమకూర్చే సాహిత్య ప్రక్రియ సంకలన గ్రంథం.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)
సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)
Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

చారిత్రకంగా తెలుగులో ప్రాచీనకాలంలో వెలసిన సంకలన గ్రంథాల సంఖ్య పరిమితమే అయినా వాటి ప్రయోజనం మాత్రం అపరిమితం.

తెలుగులో సంకలన సాహిత్యం- ఆవిర్భావ వికాసాలు

"ఉత్పాదకః కవిః కశ్చిత్కశ్చిచ్చ పరివర్తకః

ఆచ్ఛాదక స్తథా చాన్యస్తథా సంవర్గ కోపరః" ` రాజశేఖరుడు (కావ్యమీమాంస)

"ఒక్కొక్క కవి నూతన మార్గాలను సూచిస్తాడు. ఒక్కొక్కడు మార్పులు చేస్తాడు. ఒక్కొక్కడు హరించిన దానిని కప్పిపుచ్చుతాడు. ఒక్కొక్కడు తన దానిగా చేసుకుంటాడు" అని రాజశేఖరుడు స్పష్టం చేశాడు. ఇందులో సంకలనకారులు అన్ని మార్గాలకీ చెందినవారే. వారు సృష్టించిన మార్గం నిత్యనూతనం. సర్వజన సుబోధకం. ఎందరో కవులు సంపత్తి, విలక్షణ, వైశిష్ట్యాలను లోకానికి తేటతెల్లం చేస్తూ తనకు తానుగా నిలబడతాడు. వారిలో ఎక్కడ నుండి కొల్లగొట్టబడిందో తెలియజేయడానికి ఒప్పుకోలేని వాళ్ళు కూడా ఎందరో ఉన్నారు. వారు తీసుకొచ్చిన మార్పు మాత్రం జ్ఞానానందం సముత్పన్నమనడానికి సందేహించనవసరం లేదు.

సంకలనం ఆవిర్భావదశ :

11వ శతాబ్దం ఆంధ్రసాహిత్యానికి మరువలేని కాలం. లిఖిత సాహిత్యం సుస్పష్టరూపం దాల్చి ఆంధ్రుల ముందు ఆంధ్ర మహాభారతం రూపంలో నిలిచింది. దీనిని ఈ స్థితికి చేర్చిన వారిద్దరు. ఒకరు రాజరాజ నరేంద్రుడు, రెండు నన్నయ. ఒకరు భర్త, మరొకరు కర్త. ఆంధ్ర మహాభారతాన్ని నన్నయ రాజరాజుని అంకితమివ్వక పోయినప్పటికీ ప్రేరకుడు, పోషకుడు అనే విషయాలు భారతావతారిక వలన విదితమే.

ఆంధ్రమహాభారతం స్వరూప స్వభావాల విషయానికొస్తే ఒకటి సంస్కృతానువాదం, రెండవది చంపువు, మూడు కురు పాండవుల ఇతిహాసం. పంచమవేదమని ప్రశస్తి గాంచినది. పావులూరి మల్లన గణితశాస్త్రాన్ని కూడా పద్యరూపంలోనే రచించాడు. శివకవుల యుగంలో సాహిత్య విలువలు సృజనాత్మకత అపారంగా కనిపిస్తాయి. ఉదాహరణం, ద్విపద, రగడ, దేశి పురాణం, శతకం, దండకం, గద్యలు

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

మొదలైన సరికొత్త ప్రక్రియలు పుట్టాయి. సాహిత్యం మతంతో పెనవేసుకుపోయింది. సర్వజన సుబోధకమైన స్థాయికి చేరడానికి ప్రయత్నించింది.

సకలనీతి సమ్మతం :

ఇది తెలుగులో సంకలన గ్రంథ ప్రక్రియకు శ్రీకారం చుట్టిన గ్రంథం. పదిహేనవ శతాబ్దానికి చెందిన మడికి సింగన దీని కర్త. కవిత్రయ భారతం, నన్నెచోడుని కుమారసంభవం, మంచన కేయÛరబాహుచరిత్ర మొదలైన లభ్య గ్రంథాల్లోవే కాక ఇప్పటికీ లభించని కామందకం, పంచతంత్రి, నీతిభూషణం, నీతిసారం, పురుషార్థసారం, ముద్రామాత్యం, శ్రీగిరీ శతకం, శ్రీ రామాయణం, మిత్రనీతులు, నీతి తారావళి - అనే గ్రంథాల్లోని పద్యాలు కూడా ఇందులో ఉదహరింపబడ్డాయి. రాజనీతికి సంబంధించిన దాదాపు వేయి పద్యాలు మÛడాశ్వాసాల్లో వివిధ విషయాల క్రింద విభజింపబడి ఇది ఒక రాజనీతి పద్య సంకలనంగా విరాజిల్లుతుంది. ఈ సంకలనం మÛలంగా ప్రాచీన ఆంధ్ర వాఙ్మయంలో నష్టమైన నీతిశాస్త్ర గ్రంథాలెన్నొ మనకు తెలుస్తున్నాయి. తెలుగు పరిశోధకులందరికీ ప్రాతఃస్మరణీయులైన మానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారు ఈ గ్రంథాన్ని మొట్టమొదట 1923లో విస్తృత కవుల కృతుల్లో ఏదో ఒక గ్రంథంగా ప్రకటించారు. దీని కాగితపు ప్రతి అమరచింత సంస్థానాధీశ్వరులైన సీలూరామ భూపాల బహద్దర్ గారి నుండి కవిగారికి లభించిందట. 1970లో నిడుదవోలు వారి విపుల పీఠికతో.

తిక్కన, ఎర్రనలు భారత భాగాల్ని నన్నయ మార్గంలోనే పూర్తి చేశారు. తిక్కన ఒక్క అడుగు ముందుకు వేసి వచనాన్ని వెలితి చేసి నిర్వచనోత్తర రామాయణాన్ని రచించాడు. శ్రీనాథుడు పురాణ వస్తువుకి కావ్యచ్ఛాయ కల్పించాడు. రానురాను వర్ణనలు ఎక్కువైనవి. ఇదీ మడికి సింగన సకలనీతి సమ్మతం పుట్టక ముందు తెలుగు సాహిత్య స్థూల స్వరూపం.

సకలనీతి సమ్మతం పుట్టుకని ఈ ప్రాచీనస్థితి ఏ విధంగా తోడ్పడిందో తెలుసుకోవాలి. కవులలో సరికొత్త సాహిత్యప్రక్రియలో వెలయించాలనే భావం సుస్పష్టంగా గోచరిస్తుంది. సాహిత్యాన్ని సమాజ వికాసానికి ఉపకరించేలా చేయాలనే తపన కనిపిస్తుంది. మతానుసారమైన నైతిక విలువలు కనిపిస్తాయి. ఏవో ద్విపద, రగడలాంటి రెండు మÛడు ప్రక్రియలు తప్ప, తక్కిన ప్రక్రియలన్నీ పద్యగద్యాలను ఆధారం

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

చేసుకునే వీట్కు ప్రారంభించాయి. ఇప్పటివరకు వెలువడిన సాహిత్యంలో ఏ గ్రంథం కూడా ఏ ప్రత్యేక విషయానికీ ప్రాతినిథ్యం వహించే స్థాయిలో లేదని తెలుస్తుంది. దీని రెండవ ముద్రణం కూడా వెలువడింది.

ఉదాహరణ పద్యములు :

దీని ప్రతి ఒక్కటి ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు (కాకినాడ) వారి గ్రంథాలయంలో ఉన్నది. తుది మొదళ్ళు లేకపోవటం వల్ల ఈ గ్రంథ సంధాత పేరుకానీ, అతడీ సంకలనానికి పెట్టిన పేరు కానీ తెలియవు. ఉదాహరణ పద్యాలన్న పేరు గ్రంథాలయం వాళ్ళు పెట్టిందే. ఈ సంధాత పెదపాటి జగ్గన పదహారో శతాబ్దానికి చెందినవాడని చెప్పవచ్చు. ఈ సంధాత కూడా ఈ శతాబ్దానికి చెందినవాడని చెప్పవచ్చు. ఈ సంధాత తన కాలానికి ప్రసిద్ధంగా ఉన్న అనేక కావ్యాల్లోని వందలకొద్ది పద్యాలను వివిధ విషయాలుగా విభజించి ఉదహరించాడు. ఈ సంకలనంలో మనకిపుడు లభ్యమౌతున్న కవిత్రయ భారతాది గ్రంథాల్లో నుండే గాక లభ్యంగాని అనేక ప్రాచీన కావ్యాల నుండి కూడా అనేక పద్యాలు సేకరింపబడినవి. ఈ సంకలనం వల్ల తెలియవస్తున్న అలబ్ధ కావ్యాలనూ, తత్కర్తలనూ పేర్కొన్నారు.

అలబ్ధకావ్యాలు	కర్త
విక్రమసేనము	చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు
కళావతీ శతకము	తేళ్ళపూడి కసవరాజు
కాదంబరి	భాస్కరుని కేతనప్రెగ్గడ
కుశలవోపాఖ్యానం	చిరుమర్రి గంగరాజు
నందన చరిత్ర	గంగరాజు చౌడయ్య
విజయసేనం	తిక్కన
ప్రద్యుమ్న చరిత్ర	పొన్నాడ పెద్దిరాజు
అనిరుద్ధ చరిత్ర	భావన పెమ్మన
విష్ణుకథా నిధానము	బైతరాజుముమ్మయ
కేదారఖండము	పెదపాటి సోమయ

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

అధర్వణ భారతం	అధర్వణాచార్యుడు
అమరుకం	కానుకొలను అన్నమరాజు
కువలయాశ్వచరితం	కేతన
వీరమహేశ్వరం	నిశ్శంకుని కొమ్మయ
బాలభారతం	కాకమాని గంగాధరుడు
సౌగంధికాపహరణం	రాయసం గణపయ
నాసికేతోపాఖ్యానం	చందలూరి చిక్కయ
కాంచీ మహాత్మ్యం	కుడిచెర్ల తిప్పరాజు
శివకాంచీ మహాత్మ్యం	రాపరది దేచిరాజు
హరిశ్చంద్ర కథ	దేవరాజ భట్టు
శ్రీ విష్ణుపురాణం	పశుపతినాగనాథుడు
జినేంద్రపురాణం	పద్మకవి
అష్టమహిషీ కల్యాణం	రెడ్డిపల్లె ముత్తమరాజు
బృహన్నారదీయం	వాసిరాజు రామయ్య
త్రిపుర విజయం	పోతరాజు వీరయ్య
శ్రీరంగ మహాత్మ్యం	చెన్నమల్లు శ్రీగిరన్న
ఆదిపురాణం	సర్వదేవుడు
విరాటం	సర్వదేవుడు
శాకుంతలం	సిద్ధనప్రెగ్గడ
త్రిపుర విజయం	పెదపాటి సోమయ
వసంతవిలాసం	నాచన సోమన
ఇంద్రసేనం	నన్నయ
పురాతన చరిత్రం	?

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి

(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.

A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

రంగనాథ శతకం ?

ఇక్కడ పేర్కొన్న వాటిలో మొదటి పది కావ్యాలను పెదపాటి జగ్గన్న ప్రబంధ రత్నాకరంలో పేర్కొన్నాడు. తక్కినవి ఈ గ్రంథ సంధాత మాత్రమే ఉదహరించినట్టివి. అధర్వణ భారతం, వసంత విలాసం, విరాటం, ఈ మ0డూ కొన్ని ఛందో గ్రంథాల్లో కూడా ఉదహరించబడినవి. ఇక తక్కిన కావ్యాలన్నీ ఈ సంకలన కర్తవల్ల తెలియవచ్చేదే. ఈ విధంగా తెలుగు సాహిత్య చరిత్రకు ఎంతో మేలు చేసిన ఈ గ్రంథ సంధాతపేరు మనకు తెలియకపోయినా ఆయన సంకలనం మాత్రం తెలుగు సాహిత్య చరిత్రకారులకు చిరస్మరణీయం.

ప్రబంధ రత్నాకరం (సంకలనం) - కవి పరిచయం :

ఇది పూర్వ సంకలన గ్రంథం. సంకలన గ్రంథకర్త పెదపాటి జగ్గన్న. పెదపాటి జగన్నాథ కవిగా ప్రసిద్ధుడు. స్వప్న వృత్తాంతంలో జగన్నాథస్వామి "ఆరయ రామప్రెగ్గడకులాగ్రణి గంగయ మంత్రి జగ్గ" అని సంకలన గ్రంథకర్తను సంబోధించినట్లు కలదు. అందువలన "రామాప్రెగ్గడ". ఇంటిపేరని ఒక అభిప్రాయం కలదు .

రామాప్రెగ్గడ కులాగ్రణి అనగా రామాప్రెగ్గడ వంశమందు శ్రేష్ఠుడని అర్థం. జగ్గన వంశావతార వర్ణనలో మ0లపురుషుడు రామాప్రెగ్గడ అని ఉంది. (9 పం1.ఆ). ఆ వంశావతార వర్ణనలోనే శ్రీ పెదపాటి పురీ బాలగోపాలకృష్ణ ప్రసాదిత శ్రీల వెలసి..... జగ్గన మంత్రి వరుడు" అని ఉంది. (21 ప. 1.ఆ) పెదపాడులోని బాలగోపాల కృష్ణుని అనుగ్రహం కల జగ్గన పెదపాడు నివాసి అవుతాడు. ఊరిపేరు పెదపాడు. ఊరిపేరు ఇంటి పేరగుట సర్వసాధారణం. పెదపాటి జగ్గన్న నామధేయ ప్రణీతంబని ఆశ్వాసాంత గద్యల్లో ఉన్నది.

జగ్గన్న కాల నిర్ణయం :

ప్రబంధ రత్నాకరంలో పింగళి సూరన, భట్టుమ0ర్తి ప్రభృతుల పద్యాల్లేవు. కావున జగన్నాథకవి 1550-60 ప్రాంతం వాడని ఒక అభిప్రాయం వుంది. కాని తదనంతరుడైన అద్దంకి గంగాదరుని 'తపతీ సంవరణోపాఖ్యాన పద్యం ఉంది. అంతేకాదు ప్రబంధ రత్నాకరం పూర్తిగా లభింపలేదు. తంజావూరు సరస్వతీమహలు గ్రంథాలయంలో తాళపత్ర గ్రంథం మ0డు ఆశ్వాసంలో పెద్ద గ్రంథపాతం ఉంది. ఆ గ్రంథపాతం, తదుపరి తృతీయాశ్వాసం, చతుర్థాశ్వాసం చాలా వరకు గల ప్రత్యంతరం కలదు.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి

(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.

A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

ప్రథమాశ్వాసంలోని ప్రణాళికను బట్టి పంచమాశ్వాసం ఉండాలి. ఉపలబ్ధం కాలేదు. ఉపలబ్ధమైన అసమగ్ర ప్రతిలో పింగళి సూరన, భట్టుమూర్తి ప్రభృతుల పద్యాలు లేవని, ప్రబంధ రత్నాకరం 16వ శతాబ్ద గ్రంథమని నిర్ణయించటమే ప్రామాణికం. తంజావూరి ప్రతి యందు

కం. నీవెంత వేడుకొన్నను

గేవల పాతకుల కేలకృప పుట్టదు మహిన్

దేవుడు నహి గరువు న్నహి

భావజ చంద్రులకు వికచ పద్మదళాక్షి!

అనే పద్యం ఉంది. ఇది నెల్లూరు ముత్తరాజు పద్మావతీ కళ్యాణంలోని పద్యంగా ఉంది. ఇందు "దేవుడు నహి, గురువున్నహి" అనే పలుకుబడి ఉంది. అది పద్మావతీ కల్యాణమే అర్వాచీన గ్రంథమనిపిస్తుంది. అందులోని పద్యాన్ని సంకలించిన ప్రబంధ రత్నాకరం అంతకంటే అర్వాచీన గ్రంథమవుతుంది. ప్రత్యంతరంలో ఈ క్రింది పద్యం ఉంది.

సీ. బొమ్మంచు లువ్వంగములు గజపొప్పళ్ళు

జలుగు జెంగావులు చిలుకచాళ్ళు

వలిపెంపులెడమ ధావళములు ముత్యాల

పందిళ్ళు వోజులు పచ్చబట్లు

గళ్ళకాపులు చిత్ర కోలాటములు గంధ

గావులు సతినీలు గర్దసఖులు

మేఘవన్నియలు లక్ష్మీవిలాసములు కం

టక గుజ్జగలును నందనవనాలు

గీ. మండలాచరణంబులు నిండు జంత్రి

కలు చలారులు షీటులు కారికములు

తోరహస్తుల్ కలంబీలు దుప్పటములు

కటి తలంబుల నొప్పుగా గట్టుకొనిరి

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

ఈ పద్యం అంగద బసవయ ఇందుమతీ కల్యాణంలోని పద్యంగా వుంది. ఈ పద్యంలో 'షీట' అనే ఆంగ్ల పదం వాడటం జరిగింది. షీట్ అంటే నేపకిన్, క్లాత్, అర్జవల్, ఏబ్రాడ్ పీస్, ఆఫ్ లెనిన్, ఆర్ కాటన్ స్టఫ్ అని ఆంగ్ల నిఘంటు అర్థాలు. ఆంగ్ల పదాన్ని ప్రయోగించిన ఇందుమతీ పరిణయమే 16వ శతాబ్దపు గ్రంథం కాజాలదు. అందలి పద్యాన్ని సంకలించిన ప్రబంధరత్నాకరం 18వ శతాబ్ద గ్రంథమౌతుంది.

తంజావూరు సరస్వతీ మహలు గ్రంథాలయంలోని ప్రబంధ రత్నాకరం ఒక సంకలన గ్రంథం. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ కార్యాలయంలోని "ఉదాహరణ పద్యాలు" మరొక సంకలన గ్రంథం. ఈ రెండు సంకలన గ్రంథాలలోని అముద్రిత గ్రంథ పద్యాలు "ప్రబంధ రత్నావళి" పేర ప్రకటింపబడింది.

ప్రబంధ రత్నావళిలో ప్రబంధ రత్నాకరం తృతీయాశ్వాసంలోని పెద్ద గ్రంథపాతంలోని పద్యాలు, చతుర్థాశ్వాసాలలోని పద్యాలు లేవు. అంతేకాదు ప్రబంధ రత్నాకరంలోని అనేక పద్యాలకు ఆకరాలు వున్నాయి. అనేక పద్యాలకు ఆకరాలు లేవు. ఆకరాలు లేని పద్యాలు తత్పూర్వాకరాలలోని పద్యాలుగా ప్రబంధ రత్నావళిలో ప్రదర్శింపబడ్డాయి.

ఆకరాలు లేని పద్యాలెల్లా తత్పూర్వాకరములలోని పద్యాలు కావు. కొన్ని అవుతాయి. కొన్ని కావు. కాని పద్యాలు ప్రశ్నార్థక చిహ్న యోగ్యాలు. ఆsTÖ కారణాలవల్ల ప్రబంధ రత్నాకరం పూర్తి స్వరూపం ప్రత్యక్షమవడానికి తంజావూరు ప్రతిని, ప్రత్సంతరాన్ని మేళవించిన ప్రబంధ రత్నాకరం ప్రత్యేక గ్రంథం పరిష్కృత గ్రంథం ఆంధ్రసాహిత్య జిజ్ఞాసువులకు అవశ్యకం.

తంజావూరి ప్రతికి నకలు కాగితపు ప్రతి ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్ గ్రంథాలయంలో ఉంది. 13-3-1892 నాటి ప్రత్యంతరం. కాగితపు ప్రతి ఆచార్య కొర్లపాటి శ్రీరామమÖర్తి గారు రెంటినీ మేళవించి ముద్రితాలైన ఆకర గ్రంథాలను ప్రబంధ రత్నావళిని సంప్రదించి పరిష్కరించినదే ప్రబంధ రత్నాకరం.

సంకలనం - వికాసదశ

మడికి సింగన కాలం నుండి ఇంచుమించు 1920, 25 ప్రాంతం వరకూ సంకలనశాఖ నిరూపమానమైన అభివృద్ధి సాధించింది. జగ్గన్నగారి తర్వాత ఈ క్రమంలోనే 18వ శతాబ్దంలో ప్రబంధ మణిభూషణమనే మరొక సంకలన గ్రంథం వెలసింది. దానికర్త ఎవరో తెలియదు. ఏకాశ్వాస ప్రబంధమిది. దీనిలో కథా రూపంగా 17వ శతాబ్దం వరకు ఉన్న కవులున్నారు. దీనిలో కథారూపంగా 17వ శతాబ్దం వరకు

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

ఉన్న కవులున్నారు. దీనిలో కవుల పద్యాలు గ్రహించడంతో బాటు కథనాత్మకంగా సంకలనం చేయబడింది. దీనినొక సంకలన ప్రబంధంగా గుర్తించాలి. ప్రబంధ ప్రక్రియ ప్రభావం దానిమీద అపరిమితంగా ఉందనడానికి కూర్పు చేసిన విధానమే తార్కాణం. ఇందులో సుమారు 400 పద్యాలకు ఇప్పటికీ ఆకరాలు లభించలేదు.

తే. చంద్రకాంత శిలా మణిస్థల కృపీట
నిర్జరాంధో వ్యధా మోక్ష నియమవైద్యు
డంధకారచ్ఛటా హాలహల హరుండు
చంద్రుడొప్పారెఁ గాంతి d◌త్Ÿ◌ంద్రుడగుచు

ఈ పద్యం సంకలించడంతో శ్రీనాథుడు వల్లవాభ్యుదయం అనే రచన చేశాడని సాహిత్యలోకానికి స్పష్టమవుతుంది. ఇంకా శ్రీనాథుని భీమఖండం, శృంగారనైషధాల నుండి కూడా జగ్గన్న పద్యాలను సంకలనం చేశారు.

పెద్దపాటి జగ్గన్న కాలం 16వ శతాబ్దపు పూర్వార్థం సకలనీతి సమ్మతం తర్వాత పుట్టింది గ్రంథం. దీనిలో నన్నయకు పూర్వకవి కృతుల నుంచి 16వ శతాబ్దం ప్రథమార్థం చివరి వరకు వున్న కృతుల నుండి పద్యాలు ఎన్నుకోబడ్డాయి. ప్రబంధాలు వర్ణన ప్రధానాలు కాబట్టి వర్ణనలకు సంబంధించినదిగా ఊహించవచ్చు.

ప్రబంధాల్లో క్రమానుగతంగా పాటిస్తున్న వర్ణనీయ వస్తు సముదాయ మంతా ఇంచుమించు అదే క్రమంలో అమర్చబడింది. ఈ గ్రంథ ప్రణాళిక పరిశీలిస్తే ఒక ప్రబంధం కూర్పు చేయాలన్న వివిధ కవుల కృతుల నుండి ఎన్నుకున్న అంశానికి అనుగుణంగా పద్యాల ఎన్నిక జరిగింది. ఇవి ఖండ ఖండాలుగా ఉండకుండా కొంత కథను కూడా జోడించి కృత్యవతారిక, షష్ఠ్యంతాలు, ఆశ్వాస విభాగం చేసి అఖండాకృతిగ మలిచే ప్రయత్నం జరిగింది. ఇవి కూర్పు చేసిన వారు స్వయంగా కవులు కావటం విశేషం. పై మార్గంలోనే 18వ శతాబ్దం నుండి మరికొన్ని సంకలనాలు పుట్టాయి.

శ్రీకృష్ణలీలా విలాసం - (1800 ప్రాంతం) :

దీనిని కూర్చినది పూసపాటి అచ్యుతరామరాజు. సంకలనం చేయబడిన పద్యాలన్నీ కూచిమంచి తిమ్మకవి కృతుల నుండి గ్రహింప బడ్డాయి. ఇది ఇంకా అముద్రితంగానే ఉంది. 1875 ప్రాంతంలో భారత

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)
సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)
Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

సారముక్తావళి వెలువడింది. దీనిని తయారు చేసినది శ్రీ కట్టమంచి సుబ్రహ్మణ్యరెడ్డి, కవిత్రయ భారతంలోని రాజకీయ, సాంఘిక, ఆధ్యాత్మికాది వివిధ విషయాలను వర్గీకరించి దీనిని కూర్చారు. ఈయనే భారత సారముక్తావళి లాగే భాగవతసార ముక్తావళి అనే పేరుతో మరొక సంకలనం వెలువరించారు.

1900 ప్రాంతంలో భట్టిప్రోలు రామచంద్రయ్య "ఆంధ్రకవి రత్నాకరం" పేరుతో వివిధ ప్రాచీన గ్రంథాల నుండి సూక్తులు, లోకోక్తులు ఏరికూర్చి ఆకరాలతో సహా ఒక సంకలనాన్ని ప్రకటించారు.

1903 సం.లో వేంకటగిరి పాలకులైన శ్రీకృష్ణయాచేంద్ర ప్రేరణతో మోదీ జగన్నాథం, వివిధ ప్రబంధాలకు చెందిన శృంగారరస సంబంధ పద్యాలను గ్రహించి శృంగార పద్యావళిని ప్రకటించారు.

1915 సం.లో శ్రీ సమర్థి రంగయ్య శ్రేష్ఠి వివిధ ప్రబంధాలలోని వివిధ ఋతువర్ణనలను గ్రహించి ఋతుచక్రము పేరుతో ఒక గ్రంథాన్ని వెలువరించారు.

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారిచే 1917 సం॥లో 'చాటుపద్య మణిమంజరి' అనే సంకలిత గ్రంథం వెలువడింది. దీనిలో అనేక విషయాలకు చెందిన చాటువులున్నాయి. సాధ్యమైనంతవరకు ఈ చాటువులను సేకరించి కథా సందర్భమును కూడా చేర్చి సంకలన రూపంలో వెలువరించినట్టిదే చాటు పద్యమణి మంజరి. ఇదే సం.లో శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రి, ప్రభాకర శాస్త్రి గారి మార్గంలోనే "చాటుపద్య రత్నాకరం" అనే మరో సంకలనాన్ని సమకూర్చారు.

ఈ విధంగా సంకలన గ్రంథాల పుట్టుకలో గొప్ప పరిణామం కనిపిస్తుంది. గుర్తింపు బాగా వచ్చింది. వివిధ అంశాలను సంకలనానికి గ్రహించవచ్చనే భావం బాగా నాటుకుంది. ఒకే అంశాన్ని వివిధ కృతుల నుండి సేకరించి అందించే పరిశోధన తత్త్వం కావ్యమార్గంలో అభివృద్ధి చెందింది. పెక్కుమంది కవుల కృతుల నుండి ఎన్నుకున్న అంశాన్ని గ్రహించడమే కాక ఒక కవి రచించిన కృతుల నుండి వస్తుస్వీకరణ జరిగింది.

బహు కర్తృకాలైన ఆంధ్ర మహాభారతం, ఆంధ్ర మహాభాగవతం నుండి వివిధాంశాలను వింగడించి, వాటికి శీర్షికలు నిర్ణయించి కూర్పు చేశారు. కూర్పు చేసినవారు కవులు కావటం వలన వారుకూడా సొంతంగా కొన్ని పద్యాలు రచించి సంకలనాల్లోకి చొప్పించారు. ఒక అంశం ప్రధానంగా ఎన్నుకొని సమగ్రంగా సేకరించగలిగినప్పటికీ, సేకరించిన అంశానికి అనున్యూనతను కలిగించడానికి ప్రయత్నించారు.

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)

సాహిత్య తరంగిణి

(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)

Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.

A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

మడికి సింగన కాలం నుండి ఇంచుమించు 1920-25 ప్రాంతం వరకు సంకలనశాఖ నిరుపమానమైన అభివృద్ధి సాధించింది. కృతుల సంఖ్య తక్కువగా వున్నా అభివృద్ధి సూచిక పరిణామంతోనే ఉందిగాని పాడిందే పాటగా ఏ కృతీ వెలువడలేదు. ఇంతవరకూ నీతి, భక్తి, సూక్తి, లోకోక్తి, శృంగారం, ఋతువర్ణన, చాటువులు అనే అంశాలపై ఈ సంకలనాలు వెలిసాయి. ఇప్పటివరకూ ఉన్న సంకలనాలన్నింటినీ ప్రాచీన దశగానే గుర్తించవచ్చు.

సంకలన తత్త్వంలో కూర్పు ప్రధానమైనది. ఈ కూర్పు విషయంలో అంతవరకూ పుట్టి కావ్యాలనే ఆదర్శంగా తీసుకున్నారు గాని వర్తమాన కాలానుగుణంగా కొంతమంది కవులు కలిసి ఒక సంకలనాన్ని వెలువరించాలనే

ఉద్దేశం కనిపించదు. ఈ దృక్పథం ఆధునిక సాహిత్య వాతావరణంలో ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తుంది. అంశాన్ని ఎన్నుకొనే విషయంలో కూడా పూర్వ సంకలనాల్లో నవ్యత అంతగా గోచరించదు. ఒక్కనీతి, సూక్తి విషయాలలో తప్ప ఔపదేశిక ప్రయోజనం కూడా కనిపించదు.

ఏ వ్మోజయ శాఖకైనా ఆవిర్భావ అభివృద్ధి వికాసదశలు తప్పక ఉంటాయి. అభివృద్ధి వికాసదశలో ఏదో ఒక దశలో లోపించవచ్చు. లేదా రెండూ ఉండకపోవచ్చు. ఇక్కడ అభివృద్ధి అంటే వస్తు విన్యాసంలో గాని, స్వరూప స్వభావాలలోగాని ప్రస్ఫుటమైన మార్పు గోచరించదు. కాని ఆ శాఖ అస్తిత్వాన్ని కోల్పోకుండా సజీవంగా నిలిచే ఉంటుంది. సంకలనశాఖ కూడా 1920 వరకు ఇదే విధమైన అభివృద్ధి దశలో ఉంది. ఒకరు కథను జోడిస్తే మరొకరు ఆకరాలు కూడా ఇచ్చారు. కొంతమంది ఏకకవి కృతాలైన వివిధ కృతుల నుండి ఎన్నుకున్న అంశాన్ని సంకలనానికి ఉపయోగించారు. బహుకర్తృకాలైన ఒకే గ్రంథం నుండి కొంతమంది సంకలనాలకు సంతరింప జేసారు. ఈ కృషి అంతా అభివృద్ధి దశలోనే వస్తుంది. కాని వికాసదశగా గుర్తించలేం. కాబట్టి ఇవన్నీ ప్రాచీన పంథాలో నడిచిన ప్రాచీన దశలోని సంకలనాలుగానే గుర్తించబడుతున్నాయి.

ఉపయుక్త గ్రంథసూచి

ISSN:3048-5908 Impact Factor:6.673(SJIF)
సాహిత్య తరంగిణి
(తెలుగు పరిశోధన పత్రిక)
Indexed in: Google Scholar, Academia, Internet Archives etc.
A Peer-Reviewed Telugu Journal; Volume-3, Issue-3, (July/Aug/Sept), 2026

1. అలబ్ధ కావ్యపద్యముక్తావళి; సం : డా. ఆర్. శ్రీహరి

2. ఆంధ్ర కవుల చరిత్రము; కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులు

3. తెలుగలో సంకలనాలు; డా. గొల్లకోట సూర్యభాస్కరరావు

4. తెలుగు సాహిత్య కోశము (ప్రాచీన సాహిత్యము) 1980; తెలుగు అకాడమీ, హైదరాబాదు.

ల్లిలిలి